

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСКУРСІЙ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ (ПРИРОДНИЧИЙ АСПЕКТ)

Аліна Галюта,

*здобувач ступеня вищої освіти «магістр» Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

Яна Макаренко,

*асистент кафедри початкової освіти, природничих і
математичних дисциплін та методик їх викладання Полтавського
національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

Стаття розкриває значення уроків-екскурсій у засвоєнні змісту навчального матеріалу інтегрованого курсу «Я досліджую світ»; розкрито навчально-виховне значення екскурсії для ознайомлення дітей з природою; розглядаються етапи проведення та планування екскурсії (мета, методи навчання, об'єкти спостереження, хід екскурсії), загальні вимоги до підготовки учителем уроку-екскурсії, діяльність школярів під час екскурсії.

Ключові слова: екскурсія, спостереження, план, «Я досліджую світ», початкова школа.

The article reveals the lesson of the importance of lessons-excursions in mastering the content of the educational material of the integrated course «I explore the world»; the educational significance of the excursion for acquainting children with nature is revealed; stages of carrying out and the plan of excursions (the purpose, methods of training, objects of supervision, a course of excursion), the general requirements to preparation by the teacher of a lesson-excursion, activity of schoolboys during time are considered.

Key words: excursion, observation, plan, «I explore the world», primary school.

FEATURES OF EXCURSIONS IN PRIMARY SCHOOL (NATURAL ASPECT)

Alina Galyuta, Yana Makarenko

Формування природознавчої компетентності [2; 6] учня початкової школи не можливе без урізноманітнення форм, методів і засобів навчання природознавства. Нині згідно з Державним стандартом початкової загальної середньої освіти [5] та освітньою програмою «Я досліджую світ» [8; 9] провідну роль у засвоєнні змісту навчального матеріалу відводиться екскурсії, які мають на меті забезпечити учням належний рівень опанування змісту предмета та уникнення поверховості і формалізму під час його вивчення.

Важливе місце екскурсіям у навчально-виховному процесі початкової школи відводили Й. Песталоцці, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. Численні дослідження О. Білан, М. Горопахи, В. Зебзеєвої, Л. Іщенко, В. Маршицької, Г. Тарасенко вказують на значимість екскурсій для формування природничої компетенції учнів.

Слово «екскурсія» (англ. excursion) – латинського походження і в перекладі означає вилазку, відвідування будь-якого місця або об'єкта з метою його вивчення. Під екскурсією розуміють таку форму організації освітнього процесу, за якої учні сприймають і засвоюють знання шляхом переміщення до місця розташування досліджуваних об'єктів (природи, підприємств, установ, історичних пам'яток тощо) та безпосереднього ознайомлення з ними.

Екскурсія – це вид навчальної роботи, при якому навчання проводиться на натуральному природному або виробничому об'єкті поза межами школи, чи класу. У педагогічній літературі [1;9] є два погляди на екскурсію: як метод і як організаційна форма навчання. На нашу думку, екскурсію слід розглядати як організаційну форму навчання, яка дозволяє проводити спостереження, безпосередньо вивчати різні предмети, явища і процеси в природних або штучно створених умовах.

Навчальне значення екскурсії полягає в тому, що під час екскурсії здійснюється реалізація дидактичних принципів зв'язку з життям, наочності та інші. Головна дидактична мета екскурсій – формування нових знань через безпосередні спостереження за природними, соціальними, виробничими об'єктами і явищами, долучення школярів до дослідницької діяльності: аналізу й порівняння властивостей об'єктів, явищ, їх закономірностей з метою узагальнення інформації, пізнання навколишнього світу.

Вони дають можливість дітям сприймати природу безпосередньо різними органами чуттів, сприяють розширенню кругозору, розвивають спостережливість, уміння бачити те, що раніше відбувалося поза їх увагою, ілюструють словесні образи і створюють повніше уявлення про предмети і явища навколишнього світу, орієнтуванню в просторі. Екскурсія в природу є однією з доступних та обов'язкових форм роботи з молодшими школярами, у ході якої учні досліджують взаємозв'язки, що склалися у різних екологічних системах (на луках, у лісі, степах, водоймі, тощо).

Різноманітні спостереження в природі сприяють збагаченню мови учнів. Спілкування з природою викликає прагнення у дітей не тільки глибше пізнати, а й охороняти, збагачувати її, виховувати їх естетичні почуття і смаки. Під час екскурсій дитячий організм загартовується і зміцнюється фізично.

У початковій школі екскурсії в природу доцільно проводити як на початку вивчення теми, так і наприкінці, коли матеріал вже вивчено в класі. Найдоцільніше проводити дослідницьку екскурсію на початку вивчення теми. У відносно невимушеній обстановці школярі вчаться спілкуватись між собою під час виконання спільних завдань, поводитися один з одним та навколишнім світом.

В освітній програмі інтегрованого курсу «Я досліджую світ» [8; 9] визначено пропонований зміст навчального матеріалу – зміст навчання, теми практичних блоків, робіт, проєктів, тематику досліджень, практичної роботи учнів тощо. Водночас не конкретизовано види практично-пізнавальних робіт, в тому числі й екскурсій, відповідно не визначено їх кількість, їх тематику, не прописаний зміст. Вчитель має можливість самостійно визначити число екскурсій, тематику, місце й час їх проведення, а також досліджувані явища та об'єкти [4].

Пропонуємо орієнтовну тематику уроків-екскурсій інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (1 клас).

Тиждень 1. Тема тижня «Я – школяр» – Дослідження околиць школи.

Тиждень 2. Тема тижня «Мій /наш клас» – Екскурсія школою.

Тиждень 3. Тема тижня «Мої друзі» – Спостереження за поведінкою тварин в шкільному живому куточку.

Тиждень 4. Тема тижня «Моє довкілля» – Екскурсія на шкільне подвір'я.

Тиждень 5. Тема тижня «Осінь» – Екскурсія до парку.

Тиждень 12. Тема тижня «Пригоди Крапельки» – Експедиція до річки (джерела, криниці). Де живе вода?

Тиждень 13. Тема тижня «Зима » – Експедиція до парку. Ознаки зими.

Тиждень 14. Тема тижня «Космос» – Експедиція на шкільну виставку «Таємниці космосу» .

Педагогічна цінність уроків-експедицій ще й в тому, що все побачене і зібране на експедиції, є матеріалом, на якому вчитель будує урок у класі, практичну роботу. На експедиціях діти збирають різні природні матеріали: корисні копалини, плоди і насіння, жуків-шкідників, окремі рослини або їх частини. Уроки-експедиції у природі, дають можливість краще усвідомити і сприйняти дану тему, чого не можна зробити на комбінованому уроці.

Ефективність уроку-експедиції насамперед залежить від підготовки його учителем. Кожна експедиція з природознавства потребує старанної попередньої підготовки. Вибір теми експедиції і об'єкту експедиції здійснюється комплексно, взаємопов'язано. В умовах обмеженості часу, який відводиться програмою на проведення експедицій, учитель повинен вибрати таку тему, яка має практичне значення і втілення в даних умовах. Визначена тема обумовлює час проведення експедиції, який регламентується навчальним планом і розкладом уроків. Зміст експедицій повинен мати безпосередній зв'язок із пройденим на попередніх уроках матеріалом, або випереджувальний характер. У той же час отримані на експедиціях результати спостережень і зібрані матеріали доцільно використовувати на наступних уроках. Організуючи урок-експедицію потрібно пам'ятати, що такі уроки мають іншу структуру і потребують певних завдань для кожного етапу уроку. Перед проведенням експедиції потрібно скласти список і підготувати необхідне обладнання (блокнот, олівці, ручки, пакетики для збору природного матеріалу, біноклі, лупи, гномон, компас, термометр, мірна стрічка, снігомірна лінійка (рейка), визначники тощо); продумати місце, час проведення експедиції, розробити маршрут, підібрати загадки, вікторини, вірші, провести інструктаж учнів з безпеки життєдіяльності [3; 4].

У плані експедиції потрібно відобразити освітню, виховну і розвивальну мету, методи навчання, об'єкти спостереження, хід експедиції. Плануються такі складові елементи експедицій:

- тема експедиції;
- об'єкт експедиції;

- час проведення;
- оформлення результатів.

Вчитель складає розгорнутий план-конспект екскурсії, який має таку структуру:

Тема:

Мета:

Обладнання:

Маршрут:

Хід екскурсії:

1. Організація класу
2. Повідомлення теми, мети та завдань екскурсії. Загальна мотивація навчання.
3. Бесіда з правил техніки безпеки:
 - а) правила безпечної поведінки;
 - б) правила поведінки на вулиці під час руху.
4. Актуалізація опорних знань та чуттєвого досвіту школярів.
5. Засвоєння нових знань умінь і навичок.
6. Систематизація та узагальнення засвоєних знань, умінь і навичок.
7. Застосування засвоєних знань, умінь і навичок.
8. Домашнє завдання.
9. Підсумок уроку-екскурсії.

У структурі самої екскурсії виділяються наступні основні моменти: вступна бесіда, самостійна робота дітей з виконання завдань, бесіда за матеріалами самостійних робіт, узагальнююча бесіда, підведення підсумків екскурсій.

Важливо також готувати учнів до екскурсії. Учитель попередньо ознайомлює їх із темою екскурсії, завданням, з питаннями на які учні повинні знайти відповіді, ділить учнів на групи для кращого керування ними у процесі екскурсії. Потім обирає старшого у групі, роздає учням екскурсійне обладнання, розподіляє між групами завдання для виконання самостійної роботи та збору природного матеріалу. Після цього учитель конкретизує тему і завдання екскурсії, характеризує основні поняття теми і пропонує учням виконати самостійну роботу та спостереження. Самостійна робота учнів під час екскурсії супроводжується коментарями вчителя.

Основним джерелом інформації на екскурсії у природу є метод спостереження. Він відіграє провідну роль у формуванні правильних початкових уявлень і понять. У процесі методично грамотно організованих спостережень у ході екскурсій на уроках «Я досліджую світ» формується дуже важлива якість особистості – уміння спостерігати (визначати властивості тих чи інших явищ і предметів, спостерігати за неживою і живою природою, установлювати взаємозв'язки у природі та ін.).

Екскурсія не повинна бути простим повторенням вивченого матеріалу, вона має дати дітям щось нове, поглибити і розширити їх знання про навколишній світ. Важливо, щоб під час екскурсії і після неї учні виконували доступні їм завдання. Завдання дослідницького характеру спонукають дітей до дослідницької роботи, розвивають їх допитливість, спостережливість, сприяють закріпленню і поглибленню знань, набутих на уроках. Велике значення під час екскурсії має пояснення вчителя. Його розповідь повинна бути короткою, цікавою й доступною для учнів. Важливим є також правильний вибір місця для спостереження й демонстрування об'єктів. Учні повинні добре чути вчителя і все бачити.

Під час екскурсії учні спостерігають об'єкти і слухають пояснення; ведуть записи по ходу розповіді і спостереження; ведуть збір ілюстративних матеріалів для оформлення звітності.

На екскурсіях слід привчати учнів бережно ставитися до природи (не рвати без потреби квітів, не ламати гілок на деревах і кущах, не м'яти трави, не руйнувати мурашників і гнізд птахів, не залишати слідів свого перебування на екскурсійному об'єкті), охороняти її. Вчитель має показати учням, якої шкоди завдають рослинам обламуванням гілок і обдиранням кори.

Після виконання завдань, учитель перевіряє і уточнює результати їхнього виконання, підсумовує та спрямовує учнів до висновків.

Після екскурсії обов'язково проводиться узагальнююче підсумкове заняття. Учні діляться враженнями, дають відповіді на питання, які вчитель поставив перед екскурсією. Оформлення результатів планується з врахуванням потреб кабінету, школи, всього навчального процесу.

Виготовляються стенди-висновки з матеріалами, одержаними під час екскурсії. Вчитель обов'язково узагальнює результати екскурсії, пояснює матеріал, який учні погано зрозуміли.

Таким чином, екскурсії є організаційна форма навчання, яка сприяє формуванню природничої компетентності молодших школярів. Проте важливим аспектом є організація та планування екскурсії вчителем у початковій школі, адже від цього залежить безпосереднє спілкування з природою, розвиток пізнавального потенціалу природничих знань, виховання особистість, яка усвідомлює місце людини у довкіллі через ознайомлення з рослинним і тваринним світом, розкриття взаємозв'язків і взаємозалежностей у природі, вивчення та дослідження куточків рідного краю.

Література:

1. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах: Навчальний посібник. К.: Веселка, 1998. 338с.
2. Бібік Н.М. Нова українська школа: poradnik для вчителя / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
3. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. та інші. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу» . Київ: Видавництво «Алатон», 2019. 128 с.
4. Гільберг Т., Тарнавська С., Павич Н. Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1 – 2 класах ЗЗСО на засадах компетентнісного підходу: навч.-метод. Посібник. Київ: Генеза, 2019. 256 с.
5. Державний стандарт початкової загальної освіти . Мін. осв. і науки України 21.02.2018. С. 4 – 35.
6. Концепція Нова українська школа. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf>.
7. Савченко О.Я. Типова освітня програма (1-2 класи) [Електронний ресурс]. 2019. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/1-2-dodatki.pdf>
8. Шиян Р.Б. Типова освітня програма (1-2 класи) [Електронний ресурс]. 2019. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/1-2-dodatki.pdf>
9. Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. Вид. третє, перероб. і допов. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2013. 230 с.